

סקרי מחקר

חנה איילון, אליעזר בררפאל וסטיבן שרוט

עדויות ופוליטיקה: היבטים נשכחים*

מבוא

משמעות הקשר בין מוצא להצבעה

מזה זמן רב, ובמיוחד מאז בחירות 1981, עוסקים המחקר ואמצעי התקשורת גם יחד בשאלת ההצבעה העדתית בישראל. העניין בסוגיה זו נובע בעיקרו מקיומו של קשר עקבי וברור בין השתייכות עדתית להתנהגות אלקטורלית. הקשרים הסטטיסטיים בין שני גורמים אלה ברורים וחד-משמעיים – יוצאי אסיה-אפריקה (המכונים "מזרחיים", ולעתים "ספרדים") נטו ונוטים לבחור בליכוד. יוצאי אירופה-אמריקה ("מערביים"; "אשכנזים") מגלים בעקביות שיעורים גבוהים של תמיכה במערך (שמיר ואריאן, 1982; פרס ושמר, 1984; Matras, 1965; Arian, 1972; Peres, Yuchtman-Yaar & Shafat, 1975; Peretz & Smooha, 1985). הקשר העקבי והברור בין מוצא להצבעה, בצד התחושה שהקוטב העדתי-פוליטי התחזק עם השנים, מעלים את שאלת הגורמים להיווצרותם של הדפוסים המתגלים. לשון אחר, מה משמעותו של הקשר מוצא-הצבעה מעבר לעובדות הסטטיסטיות.

החוקרים העוסקים בתחום זה מציעים שורה של הסברים אפשריים, הסברים אלה מסוכמים במפורט על-ידי שמיר ואריאן (1982) ואנו נזכרים כאן בקצרה:

1. הסבר שכיח מפרש את הצבעת המזרחיים לליכוד כהצבעת מחאה (למשל: Yishai, 1982; Cohen, 1983): תחושות קיפוח, תסכול ומרירות, אשר התפתחו בקרב המזרחיים, מופנים כלפי המערך – מפלגה אשר היוותה את המסד במשך תקופה ממושכת, והנתפסת עקב כך כאחראית למעמדם בחברה הישראלית. למרות שהסבר זה מתייחס, כמובן, למזרחיים, יש הנוטים לגזור ממנו השלכות לגבי ההתנהגות האלקטורלית של האשכנזים (שמיר ואריאן, 1982; פרס ושמר, 1984) – התארגנות עדתית של צד אחד בקונפליקט תגרור אחריה התארגנות מקבילה של הצד השני. עובדה זו עשויה להסביר את הגברת ההומוגניזציה של ההצבעה האשכנזית.
2. הסבר מעמדי – קבוצות המוצא הן, למעשה, רבדים חברתיים. המזרחיים, המרכיבים את הרבדים הנמוכים, נרתעים מהצבעה למערך, משום שחרף היותו מוגדר כמפלגת

* מחקר זה מומן ע"י קרן פורד, באמצעות האגודה הישראלית לקרנות מחקר. אנו מודים למשה שוקד ולאפרים יער על הערותיהם המועילות; תודתנו נתונה גם לקוראים בעילום שם אשר סייעו לנו כשכט ביקורתם בשיפור המאמר. שמות המחקרים מופיעים בסדר א"ב כדי לבטא שוויון בתרומה.

- פועלים, הוא מהווה, למעשה, מזה זמן ממושך, מפלגה של המעמד הבינוני (סבירסקי, 1981). האשכנזים, אשר הגיעו למעמד העדיף בתקופת שלטון המערך בגלגוליו השונים, יצביעו עבור המפלגה הנתפסת כמבטיחה את המשך עדיפותם.
3. הצבעת המזרחיים לליכוד נובעת ממדיניות החוץ והביטחון של מפלגה זו. המזרחיים, עקב היכרותם עם הערכים ודמיונם אליהם, מגלים עמדות ניציות יותר מהאשכנזים, ומעדיפים מפלגה המגלה עמדות נוקשות יותר כלפי הערכים (פרס, 1976; ישי, 1972; Seliktar, 1984).
4. הסבר בעל אופי תרבותי מייחס למזרחיים, הנוטים להיות מסורתיים, ניכור מן העקרונות הסוציאליסטיים החילוניים של תנועת העבודה. עקרונות אלו הם המרחיקים את המזרחיים מהמערך (Yishai, 1982). לעומת זאת, הדגשת הדת והמסורת על-ידי הליכוד מושכת את המזרחיים.
5. הסבר נוסף קשור בתרבות פוליטית. לפי הסבר זה, המזרחיים, אשר מוצאם מתברות בעלות אופי סמכותי, מעדיפים את הליכוד המתקשר עם סמכותיות יותר מאשר המערך.
- הסברים אלה פותחו בעיקר במישור התיאורטי, ומעטים המחקרים אשר ניסו לאשרם או להכשירם בעזרת ממצאים אמפיריים. יוצא־דופן בתחום זה הם מחקריהם של שמיר ואריאן (1982) ושל פרס ושומר (1984), אשר ניסו לברוק אם קיימים משתנים מתווכים בין מוצא עדתי להצבעה. בשניהם גם יחד לא נמצאו משתנים מתווכים משמעותיים. הניתוח האמפירי של שמיר ואריאן מבוסס על ניתוח רגרסיה של הצבעה לליכוד לעומת הצבעה למערך על סדרת משתנים הנגזרים מתוך ההסברים שצוינו לעיל. ערכם הנמוך של מקדמי הרגרסיה, אחוזים נמוכים של שונות מוסברת והשפעה מובהקת של משתנה המוצא העדתי (ספרדים/אשכנזים) לאחר פיקוח על משתנים מתווכים משוערים – כל אלה מביאים את החוקרים למסקנה ברורה: המשתנים המתווכים הינם בעלי השפעה שולית על התפלגות המצביעים בין הליכוד לבין המערך.
- פרס ושומר, אשר ערכו ניתוח מצומצם יותר מבחינת היקף המשתנים, מדווחים על מסקנות דומות: רמת ההשכלה, רמת ההכנסה ו"ניציות" לעומת "יוניות" אינם מסבירים את הפער בין ההתנהגות האלקטורלית של מזרחיים ואשכנזים.
- היעדרם של משתנים מתווכים משמעותיים בין מוצא להצבעה מביא, בהכרח, למסקנה שקיימת השפעה ישירה של המוצא על ההתנהגות האלקטורלית. שמיר ואריאן מתקשים לקבל מסקנה זו "מבחינה מתודולוגית ומבחינה עניינית" (שם: 93), ומייחסים את ממצאיהם למדידה לקויה של הקיפוח העדתי ולהיעדרם של מדדים להצבעת מחאה. פרס ושומר, לעומת זאת, מתווכחים עם היעדר הנכונות לקבל את קיומו של קשר ישיר בין שני משתנים אלה. לטענתם, הגורמים המקשרים בין מוצא לבין הצבעה "חלים על רוב כה עצום של בני עדות המזרח עד שאין כל אפשרות להפרידם מן המוצא באמצעות מניפולציה סטטיסטית. אפשר לומר שגורמים אלה ... מהווים חלק בלתי־נפרד מעצם מהותם של בני עדות המזרח בישראל" (שם: 329). קשה לקבל טיעון זה, מה גם שקיימת התפלגות פנימית של מזרחיים בין הליכוד והמערך.

גם באותן מערכות בחירות שבהן בלט הקיטוב בהצבעת מזרחיים ואשכנזים, שיעורים משמעותיים של מזרחיים הצביעו למערך (בבחירות 1977 הצביעו 24.6% מכלל המזרחיים עבור המערך; בבחירות 1981 — 22.5%, וב-1984 — 21.5%; ראה Peretz & Smooha, 1985).

הגדרת המושג "מוצא עדתי" בניתוח חברתי-פוליטי

הגישות השונות לקשר מוצא-הצבעה מאופיינות במכנה משותף אחד: הגדרת המוצא כדיכוטומיה: מזרחיים (ספרדים) / מערביים (אשכנזים). החלוקה הדיכוטומית הפכה להיות כה מושרשת במחקר החברתי-פוליטי בישראל, עד כי חלק מהחוקרים מתייחסים אליה כאל נתונה וברורה מאלה (Yishai, 1982; Cohen, 1983; Seliktar, 1984). בניגוד לרבים אחרים, מתייחסים פרס ושמר לבעייתיות הכרוכה בדיכוטומיה של "מוצא עדתי". השוואת התפלגות ההצבעה של יוצאי אסיה לזו של יוצאי אפריקה, והדמיון הניכר בין שתי ההתפלגויות, מביאים אותם למסקנה שאכן הדיכוטומיה המקובלת היא לגיטימית, לפחות בכלל הקשור לניתוח התנהגות אלקטורלית. מסקנה זו נראית בעייתית לא פחות מהשאלה אשר הובילה אליה. גם הקטגוריזציה "אסיה" / "אפריקה" כורכת יחדיו ארצות-מוצא המובחנות זו מזו ביותר מאשר היבט אחד. הניסיון להבחין בין יוצאי אסיה מחד גיסא לבין יוצאי אפריקה מאידך גיסא נובע, דרך משל, מהנחה שקיימים הבדלים רלוונטיים בין יוצאי מרוקו ליוצאי עירק. האם קיים בסיס מספיק להנחה בדבר היעדר הבדלים רלוונטיים בין יוצאי עיראק ליוצאי תימן?

השאלה המתעוררת על רקע זה היא: מה משמעותם של "הבדלים רלוונטיים"? פרס ושמר מגדירים, למעשה, "הבדלים רלוונטיים" כפערים בדפוסי ההצבעה. אין ספק באשר למרכזיותו של גורם זה בהקשר של התנהגות פוליטית. עם זאת, הרי הניסיון לאיתור משתנים מתווכים בין מוצא והצבעה מעלה כעת את השאלה: האם קיים בסיס מספיק להנחה בדבר אחידות הגורמים המקשרים בין שני משתנים אלה בקרב קבוצות מוצא שונות?

אם נחזור ונתייחס לחמשת הגורמים המשוערים כאחראים ליצירת הקשר בין מוצא להצבעה, הרי ניתוח במסגרת הדיכוטומיה המקובלת מניח, למעשה, שקיימת זהות בין יוצאי ארצות אסיה-אפריקה למיניהן מחד גיסא, ובין יוצאי ארצות אירופה-אמריקה מאידך גיסא, באשר לאותם חמישה גורמים.

מספרם המועט של מחקרים המגדירים "מוצא" כארץ המוצא הספציפית מקשה על מתן תשובה לשאלות אלה. אמנם המחקר האנתרופולוגי מבחין בין ארצות-מוצא ספציפיות, אך ניתוחים אלה מתמקדים, בדרך-כלל, בניתוח תופעות מצומצמות ביותר. עם זאת, קיימים ממצאים המראים שלמרות קיומה של שונות ניכרת בין יוצאי אסיה-אפריקה מזה לבין יוצאי אירופה-אמריקה מזה, בתחומים שונים, אין כל הצדקה להתעלמות מהשונות הקיימת בתוך כל קטגוריה רחבה. נציין מספר ממצאים מסוג זה:

1. במסגרת ניתוחים של סגרגציה במגורים, אשר כעשר שנים מפרידות בין נתונייהם (Klaff, 1977; Kraus, 1985), התגלתה חלוקה ברורה בין יוצאי אסיה-אפריקה

- ליוצאי אירופה-אמריקה. עם זאת, בשני המחקרים נמצאו גם הכדלים ברורים בתוך כל קטגוריה — התפלגות יוצאי עיראק, למשל, קרובה לזו של יוצאי רומניה יותר מאשר לזו של יוצא מרוקו. בדרך-כלל, אין נוהגים לראות במשתנה של סגרגציה במגורים אחד מגורמי הדיפרנציאציה בהתנהגות פוליטית, אך פרס ושמר קובעים כי "הצבעה הסוטה מן הדפוס העדתי נעשית קשה יותר ויותר, בייחוד עבור אלה החיים בסביבה המאוכלסת על-ידי רוב מכריע של בני עדתם" (שם, 1984: 330).
2. מקובל על חוקרים רבים שתופעות עדתיות — כולל התנהגות פוליטית — נגזרות מחלוקה מעמדית-עדתית ברורה: יוצאי אסיה-אפריקה מרכיבים את מעמד הפועלים; יוצאי אירופה-אמריקה את המעמד הבינוני (סבירסקי, 1981; Smootha, 1978; Yishai, 1982). בהשוואת יוצאי ארצות שונות על פי התפלגותם התעסוקתית ב-1972, נמצא שהתפלגות יוצאי עיראק קרובה לזו של בני קבוצת-ביניים (לפי הגדרת החוקר, הכוונה לספרדים שאינם מזרחיים) יותר מאשר לזו של מזרחיים אחרים. בדומה לכך, התפלגות יוצאי רומניה קרובה לזו של קבוצת-הביניים יותר מאשר להתפלגות של אשכנזים אחרים (Weiker, 1984: 46).
3. ההשערה שקיימת הצבעת מחאה מניחה, שיוצאי ארצות אסיה-אפריקה השונות שותפים בתחושת מרירות כלפי הממסד. אלחנני (1979) מצאה, כי ה"מרוקאים" לדוגמא, נוטים יותר מה"עיראקים" לייחס את קיום הפער העדתי לאפליה מצד הממסד ו/או האשכנזים. לעומתם, ה"עיראקים" נוטים יותר להסביר את הפער העדתי כתוצאה של תקופות העלייה השונות של המזרחיים והאשכנזים.
4. הטענה בדבר המרחק התרבותי בין המזרחיים המסורתיים לבין הציונות האירופית החילונית והסוציאליסטית מניחה אף היא, שקיימת זהות בין המזרחיים בכללם (Yishai, 1982). אולם בספרו חופן של ערפל, מספר סמי מיכאל על יהודים אשר הצטרפו למפלגה הקומוניסטית העיראקית. גם בקרב יהודי צפון-אפריקה קיימות קבוצות אשר התחנכו על ברכי התרבות הצרפתית, כולל אידיאולוגיות חילוניות-סוציאליסטיות (ממי, 1960; Ben Rafael, 1982).
5. הדגשת הסמכותיות של המשטרים בארצות אסיה-אפריקה, לעומת הדמוקרטיה והליברליות בארצות אירופה-אמריקה, כורכת אף היא מין בשאינו מינו. קשה להפריז בחשיבות הפער שבין המשטרים הקומוניסטיים בארצות מזרח-אירופה לבין המשטרים הדמוקרטיים במערב אירופה וצפון-אמריקה, בהקשר זה.

מטרת המחקר

הטיעונים אשר הובאו לעיל מרמזים, כי ייתכן שקיים שוני משמעותי בין ארצות המוצא השונות המרכיבות כל קטגוריה רחבה. לאור זאת, עולה ההשערה, שהקשיים באיתור משתנים מתווכים בין מוצא להצבעה נובעים מהעובדה שהגורמים המבחינים בין מצביעי הליכוד למצביעי המערך אינם אחידים בתוך קבוצות של יוצאי הארצות השונות. אין כל אפשרות לאתר גורמים מבחינים כאלה במסגרת הדיכוטומיזציה המקובלת לשת קטגוריות

מוצא רחבות. מטרת מחקר זה היא, אם כן, לבחון את ההשערה בדבר קיומם של דפוסי ייחודיים. לצורך זה נותחו הגורמים להתפלגות המצביעים בין שתי המפלגות הגדולות בתוך ארבע קבוצות מוצא: שתי הקבוצות הכלולות, בדרך-כלל, בקטגוריה "מזרחיים", דהיינו, יוצאי עיראק ויוצאי מרוקו, ושתי קבוצות אשכנזיות: יוצאי פולין ויוצאי רומניה. ארבע קבוצות אלה יוצרות, למעשה, שתי קבוצות קיצוניות ושתי קבוצות שניתן להגדירן כ"קבוצות ביניים". המחקרים שנסקרו לעיל, ואשר חקרו את הסגרגציה במגורים ואת ההתפלגות התעסוקתית, מגלים קירבה בין "עיראקים" לבין "רומנים", הנתפסים כ"קבוצות ביניים" לעומת ה"מרוקאים", המרוחקים יחסית מקבוצות אשכנזיות, וה"פולנים", הרחוקים מקבוצות מזרחיות.

שיטת המחקר

המדגם

הניתוחים מבוססים על נתונים שנאספו ממדגם מרובד של 826 גברים יהודים בבאר-שבע. המדגם נבחר מתוך כרטיסי התלמיד בבתי-ספר בעיר זו. מתוך הכרטיסים נבחרו אבות שמוצאם ממרוקו, עיראק, פולין ורומניה. מתוך כלל יוצאי ארצות אלה הורכב המדגם באופן שכל קבוצת מוצא תכלול שיעורים דומים (כ-50%) של עובדי "צווארון לבן", יחד עם עובדי "צווארון כחול" עצמאיים מזה ועובדי "צווארון כחול" שכירים מזה. נדגיש שאין כאן ניסיון להרכיב מדגם מייצג של האוכלוסייה, ובכך דומה גישתנו לגישת מחקרים אחרים, אשר בדרך-כלל מנתחים מדגמים על בסיס מקומי, ולא כלל-לאומי. אופיו של המדגם תואם את מטרת המחקר שהיא, כאמור, לבחון באיזו מידה מעוגנות הנורמות הפוליטיות בהקשרים של ארצות מוצא ספציפיות, ולא להעריך פרמטרים של האוכלוסייה. למיטב ידיעתנו, הבדלים בין קבוצות המוצא בבאר-שבע משקפים הבדלים הקיימים בחברה הישראלית. חיזוק להערכה זו אנו מוצאים בעובדה שהתפלגות המצביעים בין שתי המפלגות הגדולות דומה לזו המתגלה במחקרים המבוססים על ניתוח מדגמים מייצגים (כגון מחקרם של פרס ושמר, 1984). ניתן להניח שמדגם המשקף את התפלגות רוב המצביעים בחברה היהודית בישראל, משקף גם את הגורמים לאותה התפלגות. נתוני המחקר נאספו בשנת 1982 בעזרת ראיון מובנה. אחת השאלות שהופנתה אל הנחקרים התייחסה למפלגה עבורה הצביעו בבחירות 1981. 516 מהנחקרים דווחו על הצבעה לאחת משתי המפלגות הגדולות (כ-20% סרכו לדווח על אופן הצבעתם והנותרים הצביעו עבור מפלגות אחרות או נמנעו מהצבעה). המדגם הסופי כלל 423 נחקרים (מבין המצביעים לליכוד או למערך), אשר השיבו על כל השאלות המהוות מדדים למשתנים הבלתי-תלויים. קבוצה זו אמנם מהווה אחוז נמוך יחסית מכלל המדגם (אם כי במחקריהם של פרס ושמר [1984] ושל שמיר ואריאן [1982] בוצעו ניתוחים על קבוצות בסדר-גודל דומה), אך אין היא שונה בתכונותיה הדמוגרפיות מכלל המדגם.

המשתנים

המשתנה התלוי הוא, כאמור, הצבעה לליכוד לעומת הצבעה למערך. המשתנים הבלתי-תלויים נגזרים מתוך ההסברים שהובאו לעיל ביחס לקשר בין מוצא עדתי להצבעה. בסעיף זה יסווגו המשתנים על פי ההסברים שמהם נגזרו (פירוט טכני של מדידת המשתנים – ראה כנספח).

1. הגורם העדתי (הצבעת מחאה); גורם זה נמדד לפי תפיסת קיום קונפליקט עדתי בישראל.
 2. הגורם המעמדי: גורם זה נמדד לפי המיצב החברתי-כלכלי, המהווה מדד אובייקטיבי.
 3. עמדה פוליטית: אם ציינו הנחקרים כי מדיניות החוץ והביטחון של המפלגה (מתוך מכלול הגורמים להצבעה) היא הסיבה העיקרית לבחירתם במפלגה מסוימת (כמו, למשל, "ניציות" הליכוד לעומת "יוניות" המערך), ראינו בכך אינדיקטור לחשיבות העמדה הפוליטית.
 4. מסורתיות: המידה בה המסורתיות מהווה גורם להתפלגות בין שתי המפלגות הגדולות נבדקה בעזרת מדד של דתיות הנחקר.
 5. תרבות פוליטית: המידה בה סמכותיותם של מנהיגי הליכוד מהווה גורם מושך נבדקה באמצעות משתנה שיכונה להלן "חשיבות המנהיג". משתנה זה בודק את מרכזיות מנהיגות המפלגה מתוך מכלול הגורמים להצבעה.
- שני משתנים נוספים אשר נכללו בניתוח הם גיל, והטרוגניות הרשת החברתית. משתנה הגיל נבחר כיוון שמקובל לאפיין את בוחרי הליכוד לעומת בוחרי המערך, בנוסף לאפיון העדתי, על פי הגיל והוותק בארץ (Peres et al., 1975). המשתנה "הטרוגניות הרשת החברתית" נכלל בעקבות טענתם של פרס ושומר (1984: 330) אותה הזכרנו לעיל, לפיה הומוגניות הסביבה החברתית משפיעה על הנטייה להצביע "בהתאם למקובל". הכללת משתנה זה אפשרה בדיקה אמפירית של הטענה.

שיטת הניתוח

עיקר הניתוח מבוסס על ניתוח הבחנה (Discriminant Analysis). שיטה זו כוללת חישוב הצירוף הליניארי הטוב ביותר של המשתנים הבלתי-תלויים (המבחינים) להבחנה בין מצביעי הליכוד למצביעי המערך. בחרנו בשיטה זו כיוון שהיא יעילה במצב שבו המשתנה התלוי הוא איכותי והמשתנים הבלתי-תלויים דירוגיים לפחות (Klecka, 1980; Swafford, 1980), במיוחד בניתוח התנהגות פוליטית (Vanneman and Pampel, 1977). הניתוח הסטטיסטי נערך בשני שלבים. בשלב הראשון נכללו בניתוח 13 משתנים מסבירים. מכיוון שהסיווג לקבוצות מוצא ספציפיות יצר קבוצות קטנות יחסית, נערך בשלב שני ניתוח נוסף, כמטרה לצמצם את מספר המשתנים (ראה למשל, גדרון, 1985). בשלב זה נכללו בניתוח 7 משתנים בלבד, כאשר כל אחד מההסברים המוצעים לקשר בין מוצא להצבעה מיוצג על-ידי המשתנה שיעילות ההבחנה שלו נמצאה גדולה יחסית. הממצאים

המוצגים להלן מתייחסים לשלב השני של הניתוח (אמנם חלו שינויים מסוימים באופי הפונקציות שהתקבלו בשני השלבים, אך התמונה הכללית לא השתנתה בעיקרו של דבר). הניתוח הסטטיסטי נערך, כמתבקש, למדגם כולו, וכן בנפרד לארבע קבוצות המוצא המרכיבות אותו.

בנוסף לניתוחי ההבחנה, נערכה סדרה של מבחני t, שמטרתה לעמוד על הבדלים בין מצביעי הליכוד למצביעי המערך בכל קבוצת מוצא, לפי ממוצעי המשתנים המבחינים.

ממצאים

בדיקת הקשר בין מוצא להצבעה במדגם

הפער הקטן יחסית בכוחן של שתי המפלגות הגדולות בא לידי ביטוי גם במדגם במחקרנו; אף שכאמור, אין הוא מייצג: 56% מהנחקרים הצביעו עבור הליכוד, ו-44% עבור המערך. גם במחקר הנוכחי חוזרת ומתגלה נטיית המזרחיים לליכוד (65% מכלל המזרחיים) ונטיית האשכנזים למערך (67.1% מכלל האשכנזים). עם זאת, בדיקת התפלגות המצביעים לפי ארץ המוצא הספציפית מצביעה על קיום הבדלים ניכרים בין שתי הקבוצות המרכיבות את הקטגוריה "מזרחיים": בקבוצת ה"מרוקאים" 73% בחרו בליכוד, בעוד שהתפלגות ה"העיראקים" מאוזנת יותר: 57% מתוכם בחרו בליכוד. התפלגויות שתי הקבוצות האשכנזיות קרובות הרבה יותר זו לזו: 68% מתוך ה"פולנים" בחרו במערך וכן עשו 65% מבין ה"רומנים".

מירוק הקשר מוצא-הצבעה: שיחזור הגישה המקובלת

להלן נציג את ממצאי ניתוחי ההבחנה (לוח 1). הלוח כולל שלושה ניתוחים המתייחסים לכלל המדגם: הראשון אינו כולל כל התייחסות למוצא, השני כולל משתנה דמה המבחין בין מזרחיים ואשכנזים והשלישי כולל שלושה משתני דמה, המייצגים ארצות מוצא ספציפיות (מרוקו, עיראק, פולין). כמקובל בניתוח הכולל משתני דמה, אחת הקטגוריות (במקרה הנוכחי – ה"רומנים") אינה נכללת בניתוח. בחלקו השמאלי של הלוח מופיעים ניתוחים נפרדים למזרחיים ולאשכנזים.

נפתח בניתוחים המבוססים על הגישה המקובלת. בניתוח אשר אינו מתייחס כלל למוצא העדתי (לוח 1, טור 1), מתקבלת פונקציה בעלת כושר הבחנה טוב למדי. שלושה משתנים מתגלים כבעלי משמעות פונקציית ההבחנה¹: המיצב החברתי-כלכלי פועל בכיוון המצופה: מיצב עדיף מגביר את הנטייה לבחור במערך. דתיות משפיעה גם היא בכיוון המצופה: רמת דתיות גבוהה מגבירה את הנטייה להעדיף את הליכוד; ייחוס חשיבות למדיניות החוץ והביטחון (כגורם להצבעה למפלגה) מתקשר עם נטייה להעדיף את

1 בהיעדר קריטריונים מקובלים חד-משמעיים להערכת גודלם של מקדמים מתוקננים של פונקציית הבחנה, קבענו כגבולי את הערך 35. אנו מתייחסים אל מקדם הנמוך מערך זה כאל שולי בחשיבותו.

לוח 1: ניתוחי הבחנה בין מצביעי הליכוד למצביעי המערך עבור כלל המדגם, עבור מזרחיים ועבור אשכנזים (מקדמים מתוקננים של פונקציות ההבחנה)*

משתנים מבחינים	סה"כ (ללא המשתנה "מוצא עדתי") (N=423)	סה"כ ("מוצא עדתי") כדיכוטומיה) לפי ארצות ספציפיות) (N=220)	סה"כ ("מוצא עדתי") לפי ארצות ספציפיות) (N=203)	אשכנזים	מזרחיים
מיצב חברתי-כלכלי	.54	.50	.51	-.29	
תפיסת קונפליקט בין-עדתי	-.08	-.09	-.28	-.03	
חשיבות המנהיגות	-.30	-.29	.28	.30	
רמת דתיות	-.42	-.35	.25	.27	
חשיבות מדיניות החוץ והביטחון	.41	.39	-.38	-.48	
גיל	.25	.22	-.21	-.04	
הטרונגניות הרשת החברתית	-.09	-.12	.13	.59	
מוצא עדתי כדיכוטומיה	—	.17	—	—	
"מרוקן"	—	—	.42	—	
"עיראקי"	—	—	.09	—	
"פולין"	—	—	.14	—	
מקדמי למדא-וילקס	.78	.78	.77	.83	
מתאם קנוני	.46	.47	.48	.41	
צנטרואידים של ליכוד:	-.49	-.49	.51	.56	-.38
קבוצות מערך:	.46	.57	-.60	-.36	.76

* כל הפונקציות מובהקות ברמה של $p < .01$.

המערך, כלומר, "יוניות" המערך מהווה גורם משיכה עבור המצביעים, אך לא כן "ניציות" הליכוד.

הכללת המוצא כדיכוטומיה של מזרחיים/אשכנזים בניתוח ההבחנה (לוח 1, טור 2) אינה תורמת ליעילות הפונקציה (מקדם למדא-וילקס והמתאם הקנוני נותרים ללא שינוי). הכללת המוצא גם אינה מביאה לשינוי במשמעות הפונקציה. מכאן, שמעבר למשתנים המבחינים הנוספים, אין לדיכוטומיה מזרחי/אשכנזי השפעה עצמאית על דפוסי ההצבעה. מכיוון שהמתאם הפשוט בין מוצא עדתי, בהגדרתו הדיכוטומית, לבין הפונקציה הוא גבוה ומובהק, ניתן להסיק שהגורמים הכלולים בניתוח אכן מתווכים בין משתנה המוצא (כלומר, "עיראקים" ו"מרוקאים" לעומת "פולנים" ו"רומנים") לבין התנהגות אלקטורלית. חלוקת המדגם למזרחיים ואשכנזים, ועריכת ניתוח נפרד לכל קטגוריית מוצא (לוח 1, טורים 4, 5) מגלות שהמשתנים יעילים מעט יותר בהבחנה בין מצביעי הליכוד והמערך בקרב המזרחיים (המתאם הקנוני .47) בהשוואה לאשכנזים (.41). שתי הפונקציות הללו

אינן זהות באופיין. בקבוצת המזרחיים מתגלים שלושה גורמים משמעותיים: המיצב החברתי-כלכלי והגיל, שהם דומיננטיים, וכן חשיבות מדיניות החוץ והביטחון. מיצב חברתי-כלכלי עדיף, גיל גבוה יותר וראיית מדיניות החוץ והביטחון של המפלגה כשיקול מרכזי בבחירה במפלגה מגדילים את הנטייה להעדיף את המערך על פני הליכוד. בקבוצת האשכנזים כולטת דומיננטיות המשתנים "הטרוגניות הרשת החברתית" ו"חשיבות מדיניות החוץ והביטחון": ראיית מדיניות החוץ והביטחון כמרכזית מגבירה את הנטייה למערך, וקשרים חברתיים קרובים עם מזרחיים מגבירים את הנטייה להעדיף את הליכוד. בעיקרו של דבר, הניתוח על פי הדיכוטומיזציה המקובלת חוזר ומאשר אפוא ממצאים קודמים. עם זאת, בניגוד לממצאים קודמים, המשתנים שאותם ניתחנו מסבירים את מלוא הקשר שבין מוצא להצבעה, וכן אחוזים גבוהים יחסית של שונות המשתנה התלוי². ניתן לייחס זאת לעובדה שאנו מנתחים מערכת משתנים מורכבת למדי, אך יש לזכור גם שכל אחת מהקטגוריות הרחבות כוללת במחקרנו שתי ארצות-מוצא בלבד.

גורמים להצבעה בקבוצות מוצא שונות

כאשר אנו סוטים מהגישה המקובלת להגדרת המוצא העדתי, ומגדירים משתנה זה על פי ארצות המוצא הספציפיות, מתגלה תמונה שונה, המאירה היבטים זנוחים של הקשר בין מוצא להצבעה.

חשיבות ההבחנה בין ארצות מוצא ספציפיות מתגלה כבר בניתוח הכללי (לוח 1, טור 3). ההגדרה החדשה אמנם אינה מביאה לשיפור משמעותי ביעילות הפונקציה, אך היא מביאה לשינוי במשמעותה: "מרוקו" הופך למשתנה מסביר מרכזי. משמעות הדבר היא, שמעבר לכל הגורמים המבחינים, השתייכות לקבוצת ה"מרוקאים" הינה מרכזית בקביעת התפלגות ההצבעה בין הליכוד והמערך. ההגדרה השונה של "מוצא עדתי" הביאה גם לשינוי בחשיבותו של גורם הדתיות, ההופך לבלתי-משמעותי. פירוש הדבר, שהדתיות כשלעצמה אינה מהווה גורם מבחין בין מצביעי הליכוד למצביעי המערך. הקשר בין שני הגורמים הוא מדומה, והוא נובע מהשילוב של רמת הדתיות הגבוהה יותר של ה"מרוקאים" מחד גיסא, ונטייתם להעדיף את הליכוד מאידך גיסא.

עד לשלב זה לא התייחסנו, למעשה, לשאלה המרכזית אשר עמדה בבסיס הניתוחים האמפיריים, והיא: האם קיימים דפוסים ייחודיים לארץ מוצא מסוימת, העשויים להסביר את התפלגות המצביעים יוצאי ארץ זו בין שתי המפלגות הגדולות? הנתונים הרלוונטיים מוצגים בלוחות 2 ו-3. לוח 2 מציג את ממוצעי המשתנים המבחינים בין מצביעי הליכוד

2 בנוסף לניתוחי ההבחנה, ביצענו ניתוחי רגרסיה, במטרה להשוות את ממצאינו לאלה של שמיר ואריאן (1982). העדפנו לבסס את מסקנותינו על ניתוחי ההבחנה, עקב הבעייתיות הכרוכה בעריכת ניתוחי רגרסיה עם משתנה תלוי דיכוטומי (Blalock, 1979). עם זאת, התייחסות לאחוזי השונות המוסכרת, לצורך ההשוואה, מורה שלעומת שמיר ואריאן, המסבירים 12% של השונות בניתוח המדגם כולו וכן בניתוחים נפרדים למזרחיים ואשכנזים, במחקרנו מסבירים המשתנים 22% מהשונות במדגם כולו, 21% בניתוח נפרד למזרחיים ו-17% בניתוח נפרד לאשכנזים.

לוח 2: ממוצעים וסטיות תקן של המשתנים המבחינים בין מצביעי הליכוד למצביעי המערך, לפי ארצות מוצא ספציפיות¹

רומניה (N = 125)		פולין (N = 91)		עיראק (N = 118)		מרוקו (N = 121)		אופן הצבעה		משתנים מבחינים
SD	\bar{X}	SD	\bar{X}	SD	\bar{X}	SD	\bar{X}			
1.42	.26	1.15	.17	1.28	-.82	1.22	-.94	ליכוד	מיצב חברתי-כלכלי	
1.09	.62	1.30	*.73	1.36	*-.23	1.37	*.56	מערך		
1.50	3.98	1.31	3.70	1.65	3.83	1.46	4.09	ליכוד	הפיסת קונפליקט בין-עדתי	
1.36	4.05	1.30	3.70	1.47	3.79	1.55	*3.48	מערך		
.30	.10	.41	.21	.44	.26	.41	.21	ליכוד	חשיבות המנהיגות	
.18	.03	.26	.08	.26	*.07	.27	*.07	מערך		
1.21	1.80	1.26	1.21	1.27	2.31	1.13	3.28	ליכוד	רמת דתיות	
1.04	*1.32	1.00	*.73	1.32	*2.13	1.37	*2.59	מערך		
0	0	0	0	0	0	0	0	ליכוד	חשיבות מדיניות החוץ	
.31	*.10	.30	*.10	.19	.04	.27	*.07	מערך	והביטחון	
5.70	38.77	9.55	40.03	5.46	38.68	5.40	37.57	ליכוד	גיל	
4.54	40.08	9.38	42.57	5.08	39.70	4.92	38.50	מערך		
1.02	1.28	1.09	1.51	.70	.56	.75	.45	ליכוד	הטרוגניות הרשת החברתית	
0.87	*.81	.87	*.71	.87	*.90	.82	*1.00	מערך		

(1) השכיחויות בתאים אינן אחידות, עקב הבדלים קטנים במספר התשובות החסרות כמשתנים השונים. השכיחויות המוצגות לעיל מתייחסות למשתנים בהם הקטגוריה של "אין חומר" היא מקסימלית. על כן, סטיות משכיחויות אלה תהיינה כלפי מעלה בלבד.
* הפרש מובהק במבחן t ($\alpha \leq .05$).

ומצביעי המערך בתוך כל קבוצת מוצא. נשתמש בנתונים אלה בעיקר לצורך המחשה ותיקוף של ממצאים הנובעים מניתוחי ההבחנה, המוצגים בלוח 3.
נפתח בהתייחסות לעילותן היחסית של פונקציות ההבחנה על פי ארצות המוצא הספציפיות (לוח 3). פונקציית ההבחנה היעילה ביותר מתגלה בקבוצת ה"מרוקאים" (המתאם הקונוני: .54). בולטת העובדה שבקבוצה זו המשתנים מיטיבים להבחין בין מצביעי הליכוד והמערך יותר מאשר בניתוח הכללי או בניתוח נפרד לכל קטגורית מוצא רחבה (מזרחיים/אשכנזים). עם זאת, בקבוצות הנוספות ההבחנה פחות יעילה, בעיקר באלו של "עיראק" ו"רומניה".
לצורך הבהרת משמעותן של פונקציות ההבחנה לפי ארצות המוצא השונות, נסכם בקצרה

לוח 3: ניתוחי הבחנה בין מצביעי הליכוד למצביעי המערך לפי ארצות מוצא ספציפיות (מקדמים מתוקנים של פונקציות ההבחנה)*

משתנים מבחינים	ארץ מוצא	מרוקו (N = 108)	עיראק (N = 112)	פולין (N = 84)	רומניה (N = 119)
מיצב חברתי-כלכלי		.73	.44	-.19	-.36
תפיסת קונפליקט בין-עדתי		-.32	-.17	-.11	.08
חשיבות המנהיגות		.06	-.51	.18	.34
רמת דתיות		-.05	.15	.27	.34
חשיבות מדיניות החוץ והביטחון		.17	.44	-.50	-.44
גיל		.45	.44	.10	-.23
הטרונגניות הרשת החברתית		.27	.35	.73	.46
מקדמי למדא-וילקס		.71	.84	.78	.85
מתאם קנוני		.54	.40	.47	.39
צנטרואידים של קבוצות	ליכוד: מערך:	-.33: 1.22	-.39: .49	.62: -.45	.54: -.33

* כל הפונקציות מובהקות ברמה של $p < .01$.

את את המשתנים המשמעותיים בקביעת ההתפלגות בכל קבוצת מוצא ואת כיווני השפעתם. סיכום זה מוצג בלוח 4.

לוח 4 מצביע על קיומם של דפוסים ייחודיים לכל קבוצת מוצא. נעבור, בשלב זה, על הגורמים המשוערים כאחראים לקשר בין מוצא והצבעה, ונבחן את הרלוונטיות שלהם להסבר דפוס ההצבעה של בני ארצות המוצא השונות.

הגורם העדתי: משתנים הקשורים בגורם העדתי מתגלים כמשמעותיים בכל ארבע קבוצות המוצא. עם זאת, רמז לקיומה של הצבעת מחאה מתגלה, אולי, בקבוצת יוצאי מרוקו בלבד. "תפיסת קיום קונפליקט עדתי" מגבירה בקבוצה זו את הנטייה להעדיף את הליכוד. עם זאת, המקדם של פונקציית ההבחנה נמוך מן הערך הגבולי, כך שגורם זה הינו בעל חשיבות שולית יחסית כפונקציה ה"מרוקאית". בשלוש הקבוצות הנוספות הגורם העדתי מתבטא בקשר הקיים בין הטרונגניות הרשת החברתית לבין ההתנהגות האלקטורלית³. קשרים חברתיים קרובים עם בני קטגוריה עדתית שונה תורמים למיתון הקיטוב העדתי-פוליטי, בכך שהם מכוונים אל המפלגה ה"לא מתאימה". יש בכך אישור להנחה, אשר לא נבדקה

3 גם בקרב ה"מרוקאים" ממוצע החברים האשכנזים של יוצאי מרוקו בוחרו המערך גבוה מזה של בוחרו הליכוד, וההפרש מובהק (לוח 2). המתאם הפשוט בין הטרונגניות הרשת החברתית לבין הפונקציה גבוה ומשמעותי (.45), אולם המקדם המתוקנן נמוך, עקב המתאם הגבוה יחסית הקיים בין הטרונגניות הרשת החברתית לבין המיצב החברתי-כלכלי (-.36). העובדה שהמשתנה האחרון דומיננטי בפונקציית ההבחנה מותרת משקל שולי בלבד להטרונגניות הרשת החברתית.

לוח 4: סיכום הממצאים המרכזיים של ניתוחי ההבחנה, לפי ארצות מוצא ספציפיות

ארץ המוצא	משתנים משמעותיים (לפי סדר חשיבותם)	כיוון ההשפעה
מרוקו	1. מיצב חברתי-כלכלי 2. גיל 3. תפיסת קונפליקט בין-עדתי*	מיצב עדיף – מערך גיל גבוה יותר – מערך יש קונפליקט – ליכוד
עיראק	1. חשיבות המנהיגות 2. חשיבות מדיניות חוץ וביטחון מיצב חברתי-כלכלי גיל 3. הטרוגניות הרשת החברתית	הדגשת החשיבות – ליכוד הדגשת החשיבות – מערך מיצב עדיף – מערך גיל גבוה יותר – מערך רשת הטרוגנית – מערך
רומניה	1. הטרוגניות הרשת החברתית 2. חשיבות מדיניות חוץ וביטחון 3. מיצב חברתי-כלכלי 4. רמת דתיות* חשיבות המנהיג*	רשת הטרוגנית – ליכוד הדגשת החשיבות – מערך מיצב עדיף – מערך יותר דתי – ליכוד הדגשת החשיבות – ליכוד
פולין	1. הטרוגניות הרשת החברתית 2. חשיבות מדיניות חוץ וביטחון	רשת הטרוגנית – ליכוד הדגשת החשיבות – מערך

* המקדמים המתוקנים של פונקציית ההבחנה אמנם נמוכים מן הערך אותו קבענו כגבולי (0.35), אך הם קרובים לו מאוד.

אמפירית בעבר, כי ההומוגניות העדתית של הסביבה החברתית מחזקת את הקיטוב העדתי-פוליטי. יש לציין שגורם זה דומיננטי במיוחד בשתי הקבוצות האשכנזיות, עובדה המבהירה שהגורם העדתי, אותו נוטים להדגיש כבעל משקל בעיצוב דפוסי ההצבעה של המזרחיים, הינו בעל משמעות דווקא בקרב האשכנזים.

הגורם המעמדי: המשתנה המייצג גורם זה – המיצב החברתי-כלכלי – מתגלה כמשמעותי בשלוש מתוך ארבע הקבוצות הנחקרות: ה"מרוקאים", ה"עיראקים" וה"רומנים", והוא דומיננטי בעיקר בקבוצה ה"מרוקאית". בכל שלוש הקבוצות מגביר סטטוס חברתי כלכלי עדיף את הנטייה למערך⁴.

עמדה פוליטית: גורם זה משמעותי בפונקציות ההבחנה של ה"עיראקים" ושל שתי הקבוצות האשכנזיות. בכל שלוש הקבוצות, נחקרים המייחסים חשיבות עליונה למדיניות

4 גם בקרב ה"פולנים" מאופיינים מצביעי המערך בסטטוס חברתי-כלכלי גבוה מזה של מצביעי הליכוד, אך המתאם הפשוט בין גורם זה לבין הפונקציה נמוך (0.28). מאחר שפונקציית ההבחנה נבנית באופן שתיווצר הבחנה בין הקבוצות, ברור שגורם זה שולי ביצירת ההבחנה, בהשוואה למשתנים אחרים.

החוק והביטחון של המפלגה, נוטים לבחור במערך. ממצא זה מרמז כי יש לבחון מחדש את ההשקפה הרווחת בדבר כוח המשיכה שיש ל"ניציות" הליכוד על המצביעים המזרחיים. הגורם התרבותי: ההסבר הקושר את נטיית המזרחיים להעדיף את הליכוד למסורתיותם, אינו זוכה לאישור בממצאינו. הקבוצה היחידה בה לדתיות (כמדד למסורתיות) יש משקל כלשהו בפונקציית ההבחנה היא קבוצת ה"רומנים". בכל ארבע הקבוצות מאופיינים מצביעי הליכוד במוצע דתיות גבוה מאשר מצביעי המערך (ראה לוח 2), אך השפעה נקייה של הדתיות על ההתנהגות האלקטורלית מתגלה דווקא בקבוצה אשכנזית.

תרבות פוליטית: המדד לתרבות פוליטית (חשיבות המנהיג) מתגלה כדומיננטי בקרב קבוצה מזרחית, ה"עיראקים", ובכיוון המצופה – הדגשת מנהיגות המפלגה כגורם עיקרי להעדפתה מתקשרת עם נטייה להצביע ליכוד. יש לציין שגם בקרב ה"מרוקאים" קיים הבדל מובהק בנטיית מצביעי הליכוד ומצביעי המערך להדגיש את מנהיגות המפלגה (לוח 2), אלא שהבדל זה אינו בא לידי ביטוי בניתוח הרב-משתני, עקב המתאם שבין משתנה "המנהיגות" לבין הסטטוס החברתי-כלכלי (21.-) והדומיננטיות של המשתנה האחרון בפונקציה. קשר מסוים בין הדגשת מנהיגות המפלגה לבין הנטייה להעדפת הליכוד, נמצא גם בקרב ה"רומנים" אך קשר זה הוא שולי (המקדם נמוך מ-35). ממצאים אלה עשויים לאשר את טענת שמיר ואריאן בדבר כוח המשיכה של המנהיגות הסמכותית והאוטוריטטיבית של הליכוד (עובדה שהיתה נכונה בשנת 1981).

הגיל: גורם אחרון אליו נתייחס כאן הוא הגיל. בעקבות אריאן (Arian, 1972) ופרס ואחרים (Peres et al., 1975) מקובל לאפיין את מצביעי הליכוד כצעירים. למרות שהמדגם מורכב מקבוצת גיל מצומצמת יחסית, גם במדגם זה מצביעי הליכוד צעירים מעט ממצביעי המערך, אם כי ההפרשים אינם מובהקים (לוח 2). בניתוח הרב-משתני מתגלה הגיל כבעל משקל מרכזי בקבוצת ה"מרוקאים" בלבד. כלומר, בקבוצה זו הגיל כשלעצמו מסביר חלק מהתפלגות ההצבעה.

דיון מסכם

מטרת המחקר היתה בחינה של כיווני התמודדות חדשים עם שאלת הקשר הקיים בישראל בין התנהגות פוליטית לבין המציאות העדתית. פנייתנו לחקירת קבוצות מוצא ספציפיות, בקרב מזרחיים ואשכנזים כאחת, האירה היבטים חדשים של ההתנהגות האלקטורלית: מתברר כי התנהגות זו מעוצבת, במידה ניכרת, על-ידי גורמים ייחודיים לכל קבוצת מוצא. עם זאת, יש להדגיש כי ראשוניות המחקר דורשת משנה זהירות בהתייחסות לממצאיו, ותרומתו העיקרית היא בכך שהוא מצביע על החשיבות הפוטנציאלית של ניתוח על פי ארצות מוצא ספציפיות במסגרת מחקרים כלליים ומקיפים יותר בתחום זה. מספר מסקנות הנובעות מממצאינו עשויות לשמש נקודת-מוצא למחקרים אלה.

במרבית המחקרים בתחום היה קושי לאתר גורמים מתווכים בין מוצא להצבעה. מממצאינו עולה, כי קושי זה נובע כנראה מהעובדה שדפוסים ייחודיים הם הקובעים, בכל קבוצת מוצא, את התפלגות המצביעים בין שתי המפלגות הגדולות. לפי ממצאינו, קיומם של

דפוסים ייחודיים לכל קבוצת מוצא בא לידי ביטוי בכך שכל אחד מהגורמים רלוונטי להסבר ההתנהגות הפוליטית של חלק מהקבוצות, והחשיבות היחסית של כל גורם משתנה מקבוצה לקבוצה.

בחינת הגורמים המבחינים בין מצביעי שתי המפלגות הגדולות, בתוך כל קבוצה, מצביעה על קיום מרחק מירבי בין שתי הקבוצות המצויות בקצות המפה הריבודית-עדתית: ה"מרוקאים" וה"פולנים". דפוסי ההצבעה של שתי קבוצות אלה נקבעים על פי גורמים שונים לחלוטין. למעשה, אין אף גורם אחד המשותף לשתי הקבוצות אותן הגדרנו כ"קבוצות-ביניים" – ה"רומנים" וה"עיראקים" – מצויות בתווך גם מבחינת הגורמים הקובעים את ההתנהגות האלקטורלית: קיימים גורמים המשותפים לשתי הקבוצות, וכאלה המשותפים להן ולכל אחת מהקבוצות ה"קיצוניות". עם זאת, אין ספק בקיומה של קירבה רבה יחסית בין שתי הקבוצות האשכנזיות; בשתי הקבוצות האלקטורלית בעיקר למידת הקיום של יחסי-גומלין עם מזרחיים, ולחשיבות המיוחסת למדיניות המפלגה. בקרב המזרחיים, לעומת זאת, התמונה שונה: הגורם המעמדי והגיל הינם בעלי חשיבות בקרב שתי הקבוצות המרכיבות קטגוריה זו, אך בעוד שגורמים אלה דומיננטיים בקרב ה"מרוקאים", הם משניים בקרב העיראקים. בקרב האחרונים, הגורמים הדומיננטיים הם התייחסות למאפייני המפלגה: המדיניות והמנהיגות. ראוי לציין שבקרב ה"עיראקים", בניגוד ל"מרוקאים", לא מצאנו קשר בין התנהגות אלקטורלית לבין תפיסת קונפליקט עדתית, ממצא העולה בקנה אחד עם זה של אלחנני (1979) בדבר תחושות הקיפוח החריפות יותר של יוצאי מרוקו, בהשוואה ליוצאי עיראק.

התייחסות לגורמים המתקשרים לדפוסי ההצבעה בארבע הקבוצות מצביעה על הקבוצה ה"מרוקאית" כעל יוצאת-דופן: בקבוצה זו, למאפייני המפלגות אין השפעה ישירה על ההתנהגות האלקטורלית. כמו כן, רק בקבוצה זו, הסטטוס החברתי-כלכלי, שהוא גורם מבני מובהק, דומיננטי בהבחנה בין מצביעי שתי המפלגות הגדולות.

לעומת ה"מרוקאים" מהווה הצבעת יוצאי עיראק שילוב של הדגשת גישות ענייניות לתחום הפוליטי, והשפעות של המעמד הריבודי והסביבה החברתית. הגורמים המרכזיים בקבוצה זו מרמזים על פוטנציאל רב מזה של ה"מרוקאים" ל"ניידות קולות". בשתי הקבוצות האשכנזיות, הגורם המבחין המרכזי בין מצביעי שתי המפלגות הגדולות הוא מידת קיומם של קשרים חברתיים קרובים עם מזרחיים. עובדה זו, וכן הדגשת מאפייני המפלגות והיעדר ההשפעה של הגורם המעמדי, מרמזים שגם לקבוצות אלה יש פוטנציאל לניידות אלקטורלית. אין בידינו, בשלב זה, הסבר שיטתי לממצאים. עם זאת נדגיש, כי ממצאינו תומכים בעבודות החושפות את ייחודן של קבוצות המוצא השונות ומסייגות את התוקף של המושגים הכוללניים "עדות המזרח" או "אשכנזים" (אלחנני, 1979; Klaff, 1977; Weiker, 1984; Kraus, 1985). כמו כן, עולים ממצאינו בקנה אחד עם הדגשת הספרות האנתרופולוגית את ייחודן החברתי-תרבותי של קבוצות המוצא השונות בחברה הישראלית (דשן, 1983; וינגרוד, 1984; Shokeid, forthcoming).

את הדמיון בהצבעה בתוך קטגוריות המוצא הרחבות יכולנו לפרש בנקל בעזרת הגישות הידועות של החוקרים בתחום, אשר מבליטות את המכנה המשותף בין המזרחיים מזה

והאשכנזים מזה. את ההבדלים בין קבוצות ספציפיות יש לפרש בעזרת הידוע לנו על הווייתה המיוחדת של כל קבוצת מוצא. אפיונים מיוחדים אלה עשויים כולם להשפיע, במידה זו או אחרת, על ההתנהגות האלקטורלית של כל קבוצה. הפניית המחקר החברתי-פוליטי לכיוון זה עשויה להתגלות כיעילה ופורה.

נספח: משתני המחקר ודרך מדידתם

1. מוצא עדתי

- א. כמשתנה המתייחס לארץ המוצא הספציפית:
 מרוקן: "1" ילידי מרוקן או ילידי ישראל, שאבותיהם ילידי מרוקן.
 "0" — כל השאר.
 מדידה זהה נערכה עבור ארצות המוצא עיראק, פולין ורומניה.
 ב. כמשתנה דיכוטומי: "0" — מזרחיים ("מרוקאים" ו"עיראקים");
 "1" — אשכנזים ("פולנים" ו"רומנים").

2. הגורם העדתי (הצבעת מחאה)

תפיסת קונפליקט עדתי: נמדדה לפי השאלה: "באיזו מידה קיים בישראל מאבק חברתי בין אשכנזים ועדות המזרח?" הנחקרים התבקשו לסמן את הערך המתאים לדעתם על פני רצף, כאשר 1 = "כלל לא קיים" ו-6 = "חמור במיוחד".

3. הגורם המעמדי

מיצב חברתי-כלכלי: מדד המורכב מ-3 פריטים: השכלת הנחקר (מספר שנות לימוד), יוקרת משלח-ידו (בסולם הרטמן, 1975) וצפיפות הדיור (מספר נפשות לחדר). בניית גורמים בשיטת ה-Principal Component התקבל גורם אחד. המדד נבנה כסכום ציוני התקן של הפריטים, כאשר כל פריט משוקלל במטענו הגורמי.

4. התרבות הפוליטית

חשיבות המנהיג ("מנהיגות"): הנחקרים התבקשו, בשאלה פתוחה, לציין את הסיבה העיקרית בגללה בחרו במפלגה שעבורה הצביעו. הנחקרים אשר ציינו את מנהיג המפלגה או את אלה העומדים בראשה כסיבה עיקרית להצבעתם עבור מפלגה מסוימת סומלו: "1". כל השאר — "0".

5. גורם העמדה הפוליטית

מרכזיות מדיניות החוץ והביטחון: בשאלה הנזכרת לעיל, לפיה נמדדה חשיבות המנהיג, נחקרים אשר ציינו את מדיניות החוץ והביטחון כסיבה עיקרית להצבעתם סומלו: "1". כל השאר — "0".

6. הגורם התרבותי

המסורתיות נבדקה באמצעות מדד של דתיות הנחקר, כלהלן: הנחקרים נשאלו אם הם מקיימים את המצוות הבאות: 1. הנחת תפילין יום יום; 2. הימנעות מנסיעה בשבת; 3. הפרדה בין כלים בשריים לכלים חלביים; 4. קיום קידוש בערב שבת; 5. צום ביום הכיפורים. הפריטים יוצרים סולם גוטמן עם מקדם שיחזור של 0.93 ומקדם סילום 0.77. המדד נבנה כסכום מספר המצוות שממלא כל נחקר, והוא נע בין "0" (הנחקר אינו מקיים אף לא אחת מהמצוות) ל-"5" (הנחקר מקיים את כל המצוות).

7. גיל

גיל הנחקר כפי שדווח על ידו.

8. הטרוגניות הרשת החברתית

הנחקרים נשאלו על ארץ המוצא של שלושת חבריהם הקרובים. התשובות סומלו על רצף 0-3, כאשר "0" – כל חבריו הקרובים של הנחקר שייכים לקטגוריה עדתית וזה לשלו ו"3" – כל שלושת חבריו הקרובים של הנחקר שייכים לקטגוריה עדתית שונה משלו.

ביבליוגרפיה

- אלחנני, ע., תחושת קיפוח ודפוסי תגובה בקרב שתי קהילות עדתיות בישראל (עבודה לקבלת תואר מוסמך). רמת-גן, אוניברסיטת בר-אילן, 1979.
- גדרון, ב., מנבאים של התמדה ונשירה אצל עובדים מתנדבים במרכזים קהילתיים, מגמות, כ"ט (2), 1985: 189-180.
- דשן, ש., ציבור ויחידים במרוקו. משרד הביטחון, ההוצאה לאור, 1983.
- הרטמן, מ., המקצוע כמודד למעמד חברתי בחברה הישראלית. תל-אביב, המכון לחקרי עבודה וחברה, 1975.
- וינגרוד, א., התפתחות בעדתיים הישראלית, בתוך: דשן, ש. ושוקר, מ. (עורכים), יהודי המזרח. ירושלים, שוקן, 1984: 51-60.
- מיכאל, ס., חופן של ערפל. תל-אביב, עם עובד, 1979.
- ממי, א., נציב המלח. תל-אביב, עם עובד, 1960.
- סבירסקי, ש., לא נחשלים אלא מנוחשלים. חיפה, מחברות למחקר וביקורת, 1981.
- פרס, י., יחסי עדות בישראל. תל-אביב, ספריית פועלים, 1976.
- פרס, י., ושמר, ש., הגורם העדתי בכחירות לכנסת העשירית. מגמות, כ"ח (2-3), 1984: 316-331.
- שמיר, מ., ואריאן, א., הצבעה עדתית בכחירות 1981. מדינה, ממשל ויחסים בינלאומיים, 19-20, 1982: 88-104.

ARIAN, A., Electorate choice in dominant party system. In: Arian, A. (ed.), *The Elections in Israel* — 1969. Jerusalem, Academic Press, 1972.

BEN RAFAEL, E., *The Emergence of Ethnicity: Cultural Groups and Social Conflict in Israel*. Westport, Greenwood Press, 1982.

- BLALOCK, H.M., *Social Statistics*. New York, McGraw Hill, 1979.
- COHEN, P.S., Ethnicity, class and political alignment in Israel. *The Jewish Journal of Sociology*, 25 (2), 1983: 119-130.
- KLAFF, V.Z., Residence and integration in Israel: A mosaic of segregated groups. *Ethnicity*, 4 (2), 1977: 103-121.
- KLECKA, W.R., *Discriminant Analysis*. Beverly Hills, Sage, 1980.
- KRAUS, V., Social segregation in Israel as a function of objective and subjective attributes of ethnic groups. *Sociology and Social Research*, 69 (1), 1985: 50-71.
- MATRAS, J., *Social Change in Israel*. Chicago, Aldine, 1965.
- PERES, Y., YUCHTMAN-YAAR, E. & SHAFAT, R., Predicting and explaining voters' behavior in Israel. In: Arian, A. (ed.), *The Elections in Israel — 1973*. Jerusalem, Academic Press, 1975: 189-203.
- PERETZ, D. & SMOOHA, S., Israel's eleventh Knesset election. *The Middle East Journal*, 39 (1), 1985: 86-103.
- SELIKTAR, O., Ethnic stratification and foreign policy in Israel. *The Middle East Journal*, 38 (1), 1984: 34-50.
- SHOKEID, M., The impact of migration on the Moroccan Jewish family in Israel. In: Cohen, S. & Hyman, P. (eds.), *Evolving Jewish Family*. New York, Holmes & Meier, forthcoming.
- SMOOHA, S., *Israel: Pluralism and Conflict*. London, Routledge and Kegan Paul, 1978.
- SWAFFORD, M., Parametric techniques for contingency table analysis. *American Sociological Review*, 45 (4), 1980: 664-690.
- VANNEMAN, R.D. & PAMPEL, F.C., The American perception of class and status. *American Sociological Review*, 42 (3), 1977: 422-438.
- WEIKER, W.F., Stratification in Israeli society: Is there a middle category? *Israel Social Science Research*, 1, 1984: 30-56.
- YISHAI, Y., Israel's right wing Jewish proletariat. *The Jewish Journal of Sociology*, 24 (2), 1982: 87-97.